

Új székelyföldi múzeumi kiadvány

A sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum *Aluta* c. évkönyve eddig is kivívta magának a szakmabeliek elismerését, s a csíkszeredai *Acta Hargitensia*, a Csíki Székely Múzeum állandó szakközlőnye is olvasóinak tetszésével találkozott. A két publikáció összevonásával jelenik meg az *Ada* c. évkönyv, amely méltósággal viseli borítóján és címlapján kiadóinak, a Csíki Székely Múzeumnak és a Székely Nemzeti Múzeumnak, 1996-os kötetétől e kettőnek és a baróti Erdővidéki Múzeumnak a nevét.

Az *Acta* nemcsak szakmailag igényes és komoly múzeumi évkönyv, hanem kiállításában is az. A számítógépen szerkesztett izléses kötetet a csíkszeredai Alutus Rt., 1996-tól sepsiszentgyörgyi és csíkszeredai nyomdával hozza ki. Oldalai kétszloposak, minden egyes cikk rajzanyaga izlésesen helyezkedik el a cikk után. Az 1995-ös évre egy kötetbe gyűjtötték a természettudományra, a régészetre és a történelemre vonatkozó cikkeket, a Dokumen-

tum című rovatot, majd a művelődéstörténeti s utána a néprajzi, valamint a muzeológiai tárgyú cikkeket. A következő, 1996-os kiadvány már két kötetre oszlik. Az első kötetben megtaláljuk a természettudományi, utána pedig a régészeti és történelmi jellegű cikkeket, s ezeket a Dokumentum-rovat zárja, a második kötet ugyanezzel folytatódik, s ezután következnek a művelődéstörténetre, valamint a múzeumi foglalatosságokra vonatkozó cikkek. Ésszerű beosztás: kötetenként kb. 300–300 oldalon olvashatjuk a rovatonként időrendben egymás után sorjázó szakmai írásokat.

Történészként, múzeumi emberként nem írhatok a természettudományt minden bizonnyal gazdagító, főleg a Székelyföld földtanával, altalajával, növény- és állatvilágával, a természeti világ kincseivel foglalkozó tanulmányokról. A következőkben a rég- és közelmúltunkkal bibelődő, ezt áttekintő és elemző cikkekről számolok be.

Legértékesebbnek az 1995-ös és 1996-os évkönyvben folytatólag megjelent, Szűcs Jenő szignálta – sajnos posztumusz – tanulmányt találtam. Ehhez csatlakozik dr. Kós Károlynak, az azóta sajnos szintén elhunyt kiváló néprajztudósnak önnön szakmai tapasztalatait összefoglaló tanulmánya *A múzeumi kutatómunkáról* címmel (*Acta* 1995). Ez utóbbival kezdjük.

Amint azt a szerző megállapítja, a múzeumi kutatómunka három, egyformán fontos irányban folyik: a gyűjtemény gyarapítása, őrzése és hasznosítása irányában. Ezeknek egységét a múzeumi tárgy tudományos jellege biztosítja. A jelleget meghatározni és a múzeumi tárggyal szakmai szinten sokoldalúan foglalkozni – ez teszi a múzeumot a tudományos kutatás központjává. „A tárgyak – hangsúlyozza a szerző – önmagukban nem dokumentumok, csak a róluk tudottakkal együtt lesznek tárgyi bizonyítékok” (364). Ezért elengedhetetlen s pont a múzeumban mint begyűjtőközpontban a tárgyak s az ezekből alkotott gyűjtemények tudományos hasznosítása. Már maga a begyűjtés, a múzeumi állomány gyarapítása is fontos művelet, nagy gonddal, figyelemmel és hozzáértéssel kell végezni. Az, hogy a tárgy a maga pontos, helyes, kifejező leltári meghatározásával megtalálja a helyét a jól rendezett múzeumi raktárban vagy éppenséggel a kiállításban, már önmagában is meghatározza további sorsát. E művelet (vagy műveletek) elsősorban a jól képzett múzeumi szakemberek műlki (műlnak). S ez csak a kezdet. Dr. Kós Károly mint néprajztudós elsősorban a szakmájába vágó tudományos munkáról, a néprajzi múzeum tárgyról ír, de éppen több évtizedes tevékenységének és átfogó tapasztalatának köszönhetően megállapításai érvényesek általában a múzeumi kutatásra. A szerző leszögezi a körültekintő könyvészeti tanulmányozás jelentőségét, ennek érdekében nyomatékosan hangsúlyozza a múzeumi könyvtár gyarapításának fontosságát. A tárgy vagy a tárgycsoport, a gyűjtemény értékesítésében nem feledkezik meg a jó fényképek, rajzok szerepéről sem, s így megemlíti a jól összeállított fotótéka fontosságát a múzeumi kutatásban. A szerző figyelme arra is kiterjed, hogy bemutassa: a muzeológusnak nemcsak hasznos, hanem szükséges is az, hogy elsajátítsa a munkáját elősegítő műszaki ismereteket. Kiemeli a múzeum kiadványának vagy kiadványainak lényeges szerepét a tárgyak (targycsoportok) értékesítésében. Kezdve a jól összeállított katalógustól egészen az átfogó jellegű tanulmányig elsőrendű, mondhatni főszerep jut a múzeumi kiadványnak abban, hogy a leírt, elemzett tárgy (targycsoport) bekerüljön az ún. tudományos vérkeringésbe. Ilyen tanulmányokban állapíthatja meg a szakember a tárgy (targycsoport) forma-, funkció- és értékváltozását, sajátos jegyeit, fölfedezheti helyi, táji, nemzeti, egyetemes vonásait, összevetheti – sőt össze kell vetnie – más tárgyakkal vagy tárgycsoportokkal, s így az illető tárgyat (vagy tárgycsoportot) behelyezheti a maga természetes közegébe, ahol ezek után szilárdan megállhat a maga helyén, és gazdagíthatja a szakismeretet. Így juthatunk el oda, hogy „a muzeológus [...] a tárgyak megszólaltatója, titkos vallomásuknak a látogatók számára is érthető

tolmácsa” (370). A szerző ezzel tulajdonképpen már azt is közölte olvasóival, hogy miért van a múzeum, a múzeumi ember. Ezt megértetni az olvasóval már annyit jelent, hogy bebizonyította: a tárgyak múzeumi megőrzése és értékesítése éppúgy hozzátartozik a társadalomhoz, mint ennek megannyi más tevékenysége.

Két számában, az 1995-ösben (247–263) és az 1996-os második kötetében (9–32) közli az *Acta* Gh. Popovici általában helytálló román fordításában a kilenc éve, oly korán elhunyt kiváló magyar történész, Szűcs Jenő *Vázlat Európa három történelmi régiójáról* c. alapvető jelentőségű tanulmányát. (Román címe: *Schiță privind cele trei regiuni istorice ale Europei*.) E tanulmány Bibó István társadalom- és történeftelfogásából indul ki. Középkelet-Európát – ez Szűcs kifejezése – Nyugat- és Kelet-Európa találkozása- és átmeneteként tárgyalja, s azt is kihangsúlyozza, hogy e régió Délkelet-Európával is állandó kapcsolatot tartott fenn. Mindez kialakította e köztes régió sajátos arculatát. Szűcs részletesen taglalja Nyugat-Európa és a Kelet-Európát leginkább képviselő Oroszország fejlődési irányát és alakulását a 10–11. századtól egészen a 17–19. századig. Figyelmeztet arra, hogy Középkelet-Európa nem függetleníthette magát a nyugat-európai városgazdaság fejlődésétől. A földrajzi felfedezések és az ezekkel együtt járó gyarmatosítás hatására Középkelet-Európa is bekapcsolódott a világ gazdaság folyamába (természetesen a maga módján – tesszük mi hozzá). Idővel azonban Nyugat-Európa városgazdaságának, termelésének fejlődése, a növekvő áruexport oda vezetett, hogy elsatnyította Középkelet-Európa városainak fejlődését. Ehhez azonban hozzájárult az, hogy e régió nagy része török hódoltságba kényszerült. Míg Nyugaton a hűbériség keretében fejlődő városgazdaság a polgársággal együttműködő abszolutizmust eredményezte, Középkelet-Európát egyrészt alapvetően elválasztja Nyugat-Európától az ún. „második jobbágyság” földrajzi vonala, másrészt ezen belül itt több modellváltozat alakul ki: Lengyelország a Baltikumon keresztül bekapcsolódott a nyugat-európai gazdasági vérkeringésbe, míg Brandenburgban megerősödtek a hűbéri viszonyok. Az osztrák birodalom köztes állampolitikát alakított ki, s ez kihangsúlyozódott Csehország és Magyarország bekebelezésével. A kialakulóban levő cseh politikai társadalom megszűnt, és magáévá tette a birodalmi törekvéseket, Magyarországon pedig a liberális nemesség vált a polgárosodás előharcosává. (Hozzátehetjük: ehhez még hozzájárult az is, hogy egyre jobban észlelhetővé vált Erdély alárendelt szerepe a birodalomban, mivel Erdély bekebelezésével megváltozott gazdasági fejlődésének irányvonala, lelassult e fejlődés ritmusa.) A 18–19. században Ausztria „fél nyugati modernizációja” kezdődött meg, és ez egyre inkább felerősödött. A birodalom előbb-utóbb történő felbomlása – mondja Szűcs Jenő – elkerülhetlenné vált, mert a „népek börtönét” – amivé lett – nem lehetett a kebelében élő népek szabad együttélésének keretévé változtatni. Találónan jegyzi meg a szerző, hogy a Habsburg Birodalom egész történelme nagyszabású próbálkozássá vált, hogy kiegyenlítsék a kiegyenlíthe-

teltent. A birodalom munka- és feladatmegoszlásának megfelelően Középkelet-Európa legpolgáribb fejlődési menete Csehországban és nyomában Ausztriában jött létre. Ezzel szemben a birodalomban Magyarország képviselte a Keletet. Itt alakult ki, Európában egyedülálló módon, kompromisszum az abszolutizmus és a rendek között. Ez áll a háta mögött a magyar történetírásban annyit és annyszor emlegetett „kegyetlen Habsburgoknak”.

A tanulmány végül rögzíti a magyar társadalom sajtós állapotát és helyzetét a birodalom keretében. Megemlíti, vázolja, mint érintette mégis e társadalmat a nyugati struktúra példája. Szűcs Jenő tanulmányának el- és újraolvasása hozzásegít ahhoz, hogy megértsük és a maga pontos helyére teheressük azt az értelmezést, amelyet Bibó István szociológiai nézeteinek ad a történész a történeti folyamat átfogó áttekintésében. Nagyszabású, gondolatébresztő munka, igen hasznos volt megjelentetni az *Actá*-ban, s főleg román nyelven rendelkezésére bocsátani a szakembernek és a társadalomfejlődés iránt érdeklődő olvasónak.

Ugyancsak két részben olvashatjuk Binder Pál eredetileg a Századok 1995/5. számában megjelent, itt románul közölt, sokban vitatható tanulmányát: *Antecedente și consecințe sud-transilvănene ale formării voievodatului Munteniei (sec. XIII–XIV)* (*Acta* 1995. 265–279; 1996/2. 33–46). A szerző abból indul ki, hogy már a 12. század végén a székelyeknek és a románoknak havasörzű feladata volt. A románok 1210-től részt vettek a magyar királyság hadjárataiban. Binder Pál áttekinti a Barcaságba került németek védelmi rendszerét, s újra leszögezi, hogy a 13. században a kerici románok településeket alkottak a brassói ispánság területén is. 1290 után, átkelve a Kárpátokon, a fogarasföldi románok egy része megalakította az akkor még a magyar koronának alárendelt Havaselvét, amely vajdaságként önállósul 1330 után. A tanulmány elemzi az Erdélyből átszármazott románok eddig is ismert, de részleteiben nem tanulmányozott és összefoglalatlan szerepét Havaselve megalakításában. Figyelemreméltó, a további kutatásokban használható tanulmány.

Az *Acta* 1995-ös és 1996-os köteteiben fontos helyet foglal el a régészet s az ezzel gyakran összefonódó művelődéstörténet. Természetes, hogy elsősorban a Székelyföldre vonatkozó vagy e területtel kapcsolatban álló adalékokkal találkozunk. Kimondottan a Székelyföldre vonatkoznak Székely Zsolt őstörténeti adalékai (a torjai ásátásokról ír az 1995-ös számban, az 1996-osban pedig az azon-lisznyói bronzkori településről), Székely Zoltán 1995-ben közölt háromszéki adatai és az 1996-os kötetben közölt, 261 ókori pénzt számláló árkosi éremlelet. Bartók Botond kilyéni (1995, 1996) és vargyasi (1996) ásátásainak eredményeit közli. Ehhez kapcsolódnak Ferenczi István helynévkutatásai (az erdélyi Galac helynévről, *Acta* 1996), Székely Zoltán közleménye székelyföldi Árpád-kori rovájszelekről (*Acta* 1996). Újabb kori helyszíni kutatások eredménye Dénes István cikke egy eddig ismeretlen erdővidéki temetőről (*Acta* 1996).

A történeti tanulmányok lényeges forrása a levéltári adat. Több szerző építi cikkét levéltári adatokra. Így Szöcs

Jánosnak a 17. századi csíkszéki pogánydúlásokról szóló közlése után (*Acta* 1995) Pál-Antal Sándornak, a marosvásárhelyi levéltár munkatársának a 17. századi Csík-, Gyergyó- és Kászonszék társadalmára vonatkozó alapvető tanulmányát olvashatjuk. Jórészt levéltári kutatásokon alapul Pál Judit cikke is a székelyföldi örményekről, a már említett Binder Pálnak a hídvégi uradalom 1665-ös leírását elemző cikke (*Acta* 1995), Bálint Gyula népességkutatási és Albert Ernő az 1848–49-es forradalom háromszéki eseményeire vonatkozó szaktanulmánya (*Acta* 1996).

És ha már 1848–49-ről beszélünk, nem hiányzik, nem hiányozhat a székelyföldi múzeumi évkönyvből kiváló 1848–49-es szakemberünk, Egyed Akos hozzájárulása sem. Ezúttal (*Acta* 1995) átfogó képet nyújt a székelyek részvételéről és szerepéről az 1848–49-es forradalomban és szabadságharcban. A Székelyföld társadalmi helyzetéből és a forradalom erdélyi, magyarországi, bécsi hátteréből kiindulva vázolja az események lefolyását a Székelyföldön, és arra a következtetésre jut, hogy a küzdelem megváltoztatta a Székelyföld túlhaladott társadalmi berendezkedését, fejlődésének gyorsabb ütemét határozta, meg a polgári világ felé. Ezért a székelyföldi forradalom és szabadságharc igen fontos összetevője nemcsak a Székelyföld, hanem egész Erdély újkori történetének, a polgárosodásnak.

Hiánypótló összefoglalása a céhek belső életének, szabályainak Incze László *A céhes élet időrendje* c. tanulmánya. Kézdivásárhely kiváló történésze a helyi céhszabályzatok és jegyzőkönyvek alapján készítette el az inasok, segédek, mesterek feladatait és munkarendjét részletesen ismertető és elemző írását. Kimutatja, hogy Kézdivásárhelyen a török alárendeltség idején is virágzó céhes élet volt, s ez újólág felvirágzott a 19. század derekán. Megállapítja, hogy a céhes élet előírásai ekkor sem tűntek el, nem is évtültek el, mivel változatlanul a keresztény világszemlélet ihlette és tartotta fenn ezeket az előírásokat.

Cserey Zoltán *Faluközösség Zágóban a 19. század közepén* c. cikke összefoglalja a zágoni faluközösség társadalmi jellegzetességeit, kiemeli az önkormányzás meghatározó szerepét a 19. századi és 20. század eleji Zágóban.

A művelődéstörténet több vetületében van jelen az *Actá*-ban. Az építkezés és építészet történetére vonatkozó cikkek közül kiemeljük az 1995-ös évkönyvben Sarudi Sebestyén Józsefnek a zaláni román kori kapuzatról, Tüdősné Simon Kingának az altorjai templomvár építéstörténetéről, Mihály Zitának a csíksomlyói Szent Antal-kápolnáról írt cikkét. Az 1996-os évkönyv megismertet bennünket a székelyföldi Ugron-kúriával (Ferenczi Géza közlése). A számos képzőművészeti vonatkozású írás közül elsősorban az 1995-ös évkönyvben Kónya Ádám tanulmányát emeljük ki 17. századi boltozat- és falfestményekről székelyföldi kúriákban. A szerző néhány eleddig ismeretlen vagy kevéssé ismert boltozat- és falfestményt ismertet. Ugyanazon évkönyvben Nicolae Moldovan áttekinti az erdélyi üvegikonokat készítő mű-

helyek tevékenységét, bővebben szól a füzemesikolai (Nicula) műhelyről. 1996-ban Janó Mihály foglalja össze a székelyföldi falképek kutatásának történetét a 19. század közepétől napjainkig. Szabó András érdekesen ír arról, mint ihlették meg a zsögödi népszokások Nagy Imre művészetét (*Nagy Imre művésze és a szokások*), Kisgyörgy Zoltán pedig egy kevésbé tárgyalt művelődéstörténeti területet érint: feltérképezi a háromszéki történelmi harangokat.

Nem hiányzik az évkönyvből a könyvtörténet sem. Rákóczy Rozáliának az SZNM könyvtárában lévő 17–18. századi kisnyomtatványokról írt cikkén kívül (*Acta* 1996) a jeles csíkszeredai szakember, Muckenhaupt Erzsébet mintaszerű tanulmányát olvashatjuk *Az Apor-kódex kötése* címmel. A szerző megállapítja, hogy ez a kötet a 16. század második tizedében készült budai munka, s mint ilyen a magyar reneszánsz egyik korai és kiemelkedő példánya. Az *Acta* 1995-ös kötete így újabb jelentős hozzájárulással gazdagítja azt a területet, amely elsősorban Muckenhaupt Erzsébet következetes foglalatosságának köszönhetően fontos eredményeket mutat fel az utóbbi években. A könyvtörténeti munkához kapcsolható Violeta Barbu érdekes nyelvtörténeti cikke: *Glosarul latino-román al lui József Benkő*, amelyet az *Acta* 1996 a bukaresti SCL-ből vesz át.

A néprajzi vonatkozású cikkek mellett (mint amilyen például a már említett Nicolae Moldovan vagy Haszmann Pál, Dr. Balázs Lajos munkája az *Acta* 1995-ös számában, Farkas Irén, V. Rangyák József, Zsigmond Győző, Fosztó László 1996-ban megjelent tanulmánya) nem feledkezhetünk meg az érdekes történelmi jellegű temetőismertetésekről sem. Ide sorolhatjuk Dénes István cikkén kívül Demeter Lajos cikkét a sepsiszentgyörgyi régi zsidó temető sírköveiről, Demeter László leírását a baróti régi vagy Zathureczky-temetőről, Balassa Ivánnak román nyelvre lefordított írását Erdővidék temetőiről (*Acta* 1996).

A legújabb kor, a második világháború éveinek felelevenítése jó néhány cikkben, emlékezésben jelentkezik. Itt külön megemlítjük az SZNM anyagának háborús viszontagságait elénk vetítő cikkeket. Vincze Gábor ennek az anyagnak a zalaegerszegi bombatámadás alkalmával történt részleges pusztulásáról ír (*Acta* 1995). A sokat vitatott felelősség – tisztázza a szerző dokumentumok alapján – nem terheli azokat a szakembereket, akik hiába tiltakoztak a kormány képviselőinél az ellen a bűnös gondatlanság ellen, amelynek végül is áldozatul esett az oly értékes múzeumi anyag. E tekintetben Balassa Iván, Pataky Iván, Ravasz István írásai újabb adalékkal járulnak hozzá a körülmények tisztázásához (*Acta* 1996).

Az *Acta* személyekre, eseményekre is emlékeztet. Így Kónya Ádám feleleveníti azt a tényt, hogy Románia állami címerét I. Ferdinánd király személyes kérésére Keöpeczi Sebestyén József tervezte meg és készítette el, aki korának legnagyobb romániai heraldikus tekintélye volt (*Acta* 1995). Binder Pálra, Kristó Andrásra emlékeznek 1995-ben, a következő évben pedig az akkor elhunyt

Kászoni Gáspárt és id. Máthé Jánost méltatják. Ugyanabban az évkönyvben közlik ez utóbbinak négy évszázad nagyhermányi katonáiról szóló írását, amely részlet a szerző falumonográfiájából. Egy évvel előbb Szócs János ír Zöld Péterről, a madéfalvi események egyik szereplőjéről. Ennél újabb katonai-társadalmi emlékeket idéz Cserey Zoltán (*A megtorlás éve Háromszéken* [1849–1852]), míg Pál Judit feleleveníti az 1863–64-es választások képét a székelyföldi városokban (*Acta* 1996). Hermann Róbert Zathureczky István huszárszázados emlékiratait közli, míg Ravasz István az 1944. augusztus-szeptemberi székelyföldi harcok eseményeiről ír.

A múzeum igen fontos tevékenységi területe a tárgyak konzerválása és restaurálása. Az évkönyv két száma a Múzeum rovatban szentel teret e tevékenységgel kapcsolatos cikkeknek. 1995-ben Farkas Irén ír le régi csíkszeredai múzeumi tulajdont képező textilanyagokat, Haszmann József fatárgyak tartósításáról és restaurálásáról tudósít, Benedek Éva szőnyeg konzerválását és restaurálását írja le. 1996-ban Nagy István közli egy 19. század eleji puska restaurálásának menetét, s ugyancsak Benedek Éva tollából olvashatjuk, hogyan restaurált egy századunk harmincas éveiből származó kiskászoni búcsús zászlót. Szabó András a múzeumi munka másik fontos mozzanatáról, katalógus összeállításáról ad hírt (*A Sepsiszentgyörgyi Képtár [Székely Nemzeti Múzeum] tulajdonában levő Nagy Imre-alkotások katalógusa*).

Amint ezt már említettük, az 1995-ben megjelent egyetlen, természettudományi és történelmi jellegű cikket tartalmazó kötetről 1996-ban a kiadó múzeumok áttérhettek két kötetet tartalmazó évkönyv összeállítására. Örömmel üdvözölhetjük tehát nemcsak azt, hogy több a szerző, hanem azt is, hogy a székelyföldi múzeumok évkönyvének megnövekedtek a közlési lehetőségei. Hisz nincs miért eltitkolnunk azt, hogy manapság mennyi gonddal jár egy-egy tudományos kiadvány anyagi fedezetének biztosítása. Ez különösen fontos azért is, mert – érzésem szerint – ezután az *Actában* is kívánatos lesz kiküszöbölni azt a minőségi különbséget, ami megmutatkozik tudományos közlések és helyenként túlméretezett visszaemlékezések vagy kimondottan helyi jelentőségű személyekre vonatkozó adatközlések között.

Ha éppen az anyagiak függvényében jól gazdálkodnak a térrel, sokat nyerhet a múzeumi évkönyv azzal is, hogy az általában jól sikerült szakrajzok mellett fényképeket is közöl. Ez csak emelheti a cikkek tudományos értékét.

Örömdetes tény, hogy míg 1995-ben a Magyar Művelődési Minisztérium és a Kovászna megyei Művelődési Felügyelőség mellett 6, 1996-ban már 8 gazdasági egység vállalta magára az *Acta* nyomdai és grafikai költségeinek bizony nem kis anyagi áldozatot igénylő feladatát. És – mondjuk ki ezt is még egyszer – megérte! Értékes, komoly, izléses múzeumi kiadvány az *Acta*. Csak így tovább!

Pap Ferenc